

A 280 éves Csávoly

(1734 – 2014)

Csávolyról a távol élők csak igen keveset tudnak, nem került az országos figyelem homlokterébe. Hon- és helytörténeti mozgalmunk zászlóbontásának félévszázados jubileumán, mintegy három évszázad távlatából tekintünk most vissza a falu sorsfordulójára.

Csávoly (horvátul Čavolj, németül Tschawa) Bács-Kiskun megyében, a bácskai löszhátság peremén, a Kígyós-ér két partján, Bajától 15 km távolságban keletre, Szeged irányában fekszik. 1850-től Józsefháza-tanyaközpont (az egykori major) is hozzátartozik. Mérnökileg tervezett, sakktabla alaprajzú település. Belterülete 161, külterülete 4742 hektár, lakónépessége 1854 fő, házainak száma 789.

Története 1198-ra nyúlik vissza, bár régészeti leletek (bronzkori urnasírok, balta...) a korábbi folyamatos megtelepedést is bizonyítják. A falu többször is elpusztult, majd mindig újjáéledt. 1323-ban a bátmonostori Tötös család birtoka volt. 1198-ban Chayol-Thayol (Csajol), 1375-ben Chayol, 1737-ben Chavol, 1733-ban pedig már Csávoly névvel jelölik. Feltételezzük, hogy az így emlegetett hely azonos a mai Csávoly településsel. Chayol első fennmaradt okirata 1374-ből való (Eszterházy levéltár).

A Bács-Bodrog vármegyei község korai történetében a helynévtárak és monográfiák segítenek eligazodni. *Iványi István* helynévtár-sorozatában (Szabadka 1895, 1906, 1907) és más munkáiban többször is foglalkozik a falu 1375-től a XIX. sz. végéig megélt történetével. A *Borovszky Samu* által szerkesztett „Magyarország vármegyéi és városai” Csávolyt bronzkori lelőhelyként említi, de török hódoltság előtti és alatti életéről is ír. Az akkori adóösszeírások szerint 1580-ban 22, rá tíz évre 27 háza van az akkor közepes méretűnek számító településnek. Lakóinak szláv volta joggal feltételezhető. A oszmán közigazgatás alatt a lakosság nemcsak a törököknek, hanem a földesúrnak is adózott. Ezt a füleki kapitányok szedték be. 1676-ban a „szegény Rácز jobbágyi, Csávoly szegénysége” (értsd bunyevácok) panaszos levelet írtak emiatt a várkapitánynak. Annak idején a különböző írások a bunyevácokat hol rácoknak, dalmátoknak, illíreknek, hol déli szlávoknak nevezik azokat, akik ma bunyevácként (bunjevci) határozzák meg magukat. (A bunyevácok a horvát népnek egyik katolikus etnikai csoportja. Olyan délszlávok, akik a XVII. században a Buna folyó mellékéről a törökök elől menekülve, többszöri átköltözéssel – utolsó hullámuk 1687-ben – érkeztek a jelenlegi lakóhelyükre. Délről egyébként a bunyevácok mellett szerbek és sokácok is folyamatosan szivárogtak a Szabadka – Szeged – Baja háromszögbe.)

Csávoly a török megszállás, az 1638-ban megindult a felszabadulási harcok, majd a Rákóczi-szabadságharc alatt elpusztult, elnéptelenedett. A császári és királyi kamara 1726-ban hűsége jutalmaként Baját és környékét Czobor Márk grófnak, Bács vármegye főispánjának adományozta. Az adománylevélen Csávoly a lakatlan puszták között szerepelt. *Csáky Imre* bíboros, kalocsai érsek tiltakozott az adományozás miatt, s 1730-ra visszaperelte a területét, amelyet utódai a XX. század első feléig birtokoltak.

A pereskedés alatti időszakban Czobor bérlője, *Radics János*, a megye első alispánjaként – a terület tényleges birtokában – önhatalmúlag intézkedett Csávoly pusztá benépesítéséről. Bajáról és az egykori Pandur faluból néhány katolikus bunyevác családot otthonteremtés céljából az ekéikkel kitelepedni kényszerített a pusztaságba. Más forrásból tudjuk, hogy e családok és rokonságuk, valamint Szeremle lakói között a csávolyi terület nem volt ismeretlen a hódoltság alatt sem. Földműveléssel és pásztorodással foglalkozó emberek ott béreltek területet, szántottak, legeltettek, s az 1720 körül kezdődött folyamatszabályozási munkálatokban is részt vettek. *Mikoviny Sámuel* 1726 körüli térképein jól kivehető a Kígyós-patak falu feletti lápos része. Ahogy a falukörüli szőlőtelepítés is.

Arra is van utalás, hogy kényszer nélkül, rokoni alapon is történt visszaszivárgás a faluba. A korai periratok szerint néhány magyar Kiskunhalas környékéről átmenetileg, cselédként fordult meg e vidéken. Úgy tűnik a pusztá újbóli benépesítésének kezdő éve homályban marad. Írásos nyom erről nincs, ha csak nem tekintjük annak a falualapító bunyevácok 1722-ben Baján öntetett harangját, amelyről az 1748-ban vezetett *Historia Domus* írt. Hitelesnek fogadható el, hogy akkor már szórványban itt voltak a falualapítók. Feltételezés szerint miközben saját szállásaikat (zemunicáikat) építették, nyomot

akartak hagyni és a haranglábra ezért készítették el a harangot. Ezt a harangot húzták fel aztán a falu 1740-ben, csakis bunyevácok által épített első templomának tornyába. Erről az 1762-es püspöki látogatás (visitatio canonica) iratai is említést tesznek.

A harangoknak is megvan a maguk sorsa! Ez a 60 kg-os kis harang, 1800-ban a temetőben kötött ki, s az 1929-ben oda épített kápolna egyik csonka tornyából ma is búcsúztatja az árnyékvilágból távozókat.

Csávoly a középkori település helyén – szorgalmas alapítóinak köszönhetően – már 1734-re felvette a mai alakját. A falu újratelepítésének első okiratát már a földesúr, a zajezdai gr. *Patacsics* Gábor kalocsai érsek adta át a községnek. Az újkori Csávoly népe tehát érseki jobbágy lett. Jobbágyi függősége, úrbéres jogállása 1848-ig, a jobbágyfelszabadulásig megmaradt. A falu első pecsétje: két búzakaralás között kocsikerék, fölötte szántóvas. Körirata: „*Sigillum possessionis Csávoly 1734*”. A falu 26 adófizető háztartás mintegy 200 lakójára a vármegye 472 forint 69 dénár hadi adót vetett ki. Sajnos nem ismerjük az alapító érsek kontraktusát. A körülményekről szinte semmit sem tudunk. A kalocsai érseki uradalom történetében az 1730-as évek a legjeltelenebbek. Ebből az időből maradt ránk a legkevesebb forrás.

1736-ban a falunak már 511 szláv-bunyevác szabad menetelű lakója van. Az érsekség mellett a *Mándics* és a milványi gr. *Csesznek*y család rendelkezett még Csávolyon nemesi birtokkal. Az 1841-es összeírás 74 csávolyi bunyevác nemes embert tartott nyilván, mely 1848-ra 28-ra csökkent. A csávolyi bunyevác jobbágyok éltek a szabad költözködési jogukkal és elég gyakran el-, majd visszavándoroltak.

Az első tíz bunyevác család már 1746-ban átköltözött Szabadkára. (Az az évi ottani adólapjstrom „Csávolyienses” megjegyzéseiből kiderül, kikről van szó.) Ők soha nem tértek vissza. Letelepődési helyüket a „Čavoj” elnevezésű határrész őrzi, mely a térképeken a 131-es háromszögelési pontnál található. Az utolsó bunyevác elvándorlás éve 1865 volt (Tavan-kútra, Bácsalmásra, Katymárra költöztek).

1748-ban a falu plébániai rangot kapott. Megkezdődött az iskolai oktatás is, bár önálló épületet e célra csak 1803-ban emeltek. Az 1748-tól vezetett egyháztörténet, amikor az akkori plébános 1960-ban nyugatra „disszidált”, elveszett. 1948-ban én még tanulmányoztam. (Hosszú szünet után 1990/91-ben a szomszéd falu, Felsőszentiván plébánosa – aki éppen Csávolyon helyettesített – új „*Historia Domus*”-t nyitott. Ennek bevezető oldalait nem tartom hitelesnek, s a bunyevácokra sértőek lehetnek. E pap egyébként önhatalmúlag a bunyevác és német miszeszolgáltatást is beszüntette.)

1770-ben megtörtént a *Mária Terézia*-féle úrbéri összeírás. A hatóság országosan egységesen kibocsájtott „*Novem puncta*” kérdéseket adott ki, az adott település nyelvén – Csávoly esetében – korabeli bunyevác (ikáv) nyelvjárásban, latin betűs írásmóddal. (Udvari István: A *Mária Terézia*-féle úrbérrendezés forrásai magyarországi délszláv népek

nyelvén, 2003.) Ebben az évben volt a szőlőművelők számbavétele is. A név előtt még szerepelt a „nobilis” megkülönböztetés. A 61 névből – két magyar kivételével – mind bunyevác. Az első urbárium 1772-ben is bunyevác nyelven került kihirdetésre „*Szella Csávolya urbarialszka Tabula*”. (Sremski Karlovci Broj knjige: 11/1973.)

1777-ben az időközben szórványokban, a környékről idevándorolt 107 fős katolikus magyarság templomi jogot kapott. Az újrabenepezés gyökereitől az 1720-1782-ig terjedő időszak fejlődését híven tükrözi az az 1781-es – névjegyzékkel s a felsoroltak adataival kiegészített – színes térkép, amely a híres mérnök, *Balla* Antal munkája. Nélkülözhetetlen forrás! 1782-84 között szervezeten – belső migrációval – megérkeztek a katolikus németek, többségük (287 fő) Soroksárról. Hajósról, Császártöltésről és Nemesnádudvarról összesen 137-en jöttek. 1788-ban ők is templomi jogot kaptak. Egy évszázaddal később a faluban élő németek lélekszáma már kétszeresen felülmúlta a bunyevácokét és a magyarokét. A Bach-korszakban a német nyelvet tették hivatalossá. Ez a fölény megmaradt 1947-ig, amikor a potsdami dekrétum miatt 553 német származású személyt Németországba telepítettek. A helyükbe a Beneš-dekrétummal csehszlovákiai otthonukból elüldözött 436 magyart költöztettek. Ez lényegesen megváltoztatta a község etnikai összetételét. 1941-ben 680 magyar, 2023 német, 560 bunyevác, 1949-ben pedig 1684 magyar, 851 német, 883 bunyevác csávolyi lakost tartottak nyilván.

Vályi András (Magyarország leírása 1796.) írja: „Csávoly rácz falu, földesura a Kalocsai Érsekség, lakosai katolikusok”. *Fényes* Elek (Magyarországi geographiai szótára, 1851.) azonban már ezt rögzíti: a Baja melletti település „német és dalmát falu”. A 2011. évi népszámlálás szerint ma lakói közül 1674 magyarnak, 96 (bunyevác)-horvátnak, 67 németnek, 9 cigánynak, 5-5 pedig szerbnek, illetve romának vallja magát. Az idők folyamán rátelepüléssel, háromnyelvű katolikus befogadó telepes község lett, és mai napig az. Lakói megértéssel élnek egymás mellett. Négy népi kultúra olvadt itt össze. A népesség azonban Csávolyban is csökken!

A falu mai, barokk stílusú temploma 1783-ban épült – a keleti egyháztól átvett – „Urunk színeváltó-zása” megnevezéssel. A kalocsai érsekség egyházterületén ez egyedi. 1883-ban az épület két oldalhajóval bővült. A templom építésének kezdeményezője, majd megáldója *Patacsics* Ádám (Freiherr) kalocsai érsek volt, de ő fedezte a munkálatok költségeit is. Ebben persze a tehetős bunyevácok segítettek: *Petrity* Ferenc özvegye például 80 holdas tanyás birtokát hagyományozta a templom berendezésére.

1800-ban épült fel az első temetői kápolna, a mai második pedig 1929-ben. 1874-ben „*Vodica*” néven búcsújáráhely létesült a szőlőkben, kápolnával.

Csávoly 1849-60-ig a „Császári Szerb Vajdaság” alá és a Temesi Bánsághoz tartozott. 1918-1921 között szerb megszállás alatt volt.

Az állami anyakönyvezést 1895-ben vezették be. 1901-ben épült fel a községi óvoda, 1937-ben a mai iskola – az egységes magyar nyelv bevezetésével. Homlokzatát *id. Eber Sándor* festőművész sgraffitói díszítik.

1940-ben megalakult a helyi német Volksbund-egyesület, mely nemcsak a falu német lakosságát osztotta meg, a többi csávolyira sem maradt hatás nélkül. A háború előtt virágzó, ütemesen fejlődő falu környékén 40 tanya, 176 szőlő, házzal-kunyhóval, valamint 8 száraz-, egy gőz- és négy szélmalom, mészégető, téglagyár volt.

Jelenleg az érkezőre jó benyomást kelt a falu. Gondozott, takaros házak, virág mindenütt. Portalanított útjai, betonjárdái jó hatást váltanak ki. Van vezeték víz, gáz, telefon, autóbusz-forgalom, benzinkút. Kulturális, művelődési, szociális, kommunális, egészségügyi, kereskedelmi, vendéglátási ellátása biztosított. Közintézményei és szolgáltatása rendszerben. A Bara-tó fürdésre és pecázásra egyformán alkalmas.

A közelmúlt történelme még elevenen él emlékeinkben. Ilyen hazánk 1944. március 19-i német megszállása, s a Vörös Hadsereg október 19-i bevonulása. A front elől mintegy 250 csávolyi német elmenekült, a szomszédos Jugoszláviából viszont 39, Romániából 5 család menekült ide. Sok minden megváltozott. A régi községi elöljáróság helyét egy bunyevácokból álló új, ideiglenes vezetés foglalta el, mely az 1945. évi fegyverszüneti megállapodáskor állt félre. A földosztáskor Borota községből is toboroztak igénylőket. Hetvenegy család érkezett így. 1946-ban a faluban Önálló Állami Délszláv (bunyevác) iskolát nyitottak, mely – túlélve 1948-at, az iskolák államosításának évét – 1958-ban szűnt meg.

1956-ban a szőlőközi területen megnyílt a második tanyasi iskola. 1958-ban elindult a hon- és helytörténeti mozgalom. Ennek eredményeként 1963-ban megkezdődött a községi krónikairás és helytörténeti kutatás. A település történetében először választottak községünkben országgyűlési képviselőt, aki 1963-1981 között a bajai járás tizenkét települését képviselte a parlamentben. 1964-ben a körzet tanyasi iskolás tanulói részére Diákothont létesítettek, amely 1978-ig működött. Falumúzeumot is létrehozta, mely a községben élő nemzetiségiek tárgyi, anyagi kultúráját is magas színvonalon mutatja be. Jelleget tekintve egyedülálló megyénkben. 1966-ban a Posta a községben tévéátjátszó állomástornyot emelt. 1969-ben jelent meg községünkről az első könyv. (Mándics Mihály: Fejezetek Csávoly község krónikájából...). Napjainkra a helytörténeti könyvsorozat huszadik kötete jelent meg.

1972-ben nagymérvű iskolabővítés és korszerűsítés történt, majd tornacsarnok-építés zajlott – e sorok írójának szervezésével. A csávolyi oktatási intézmény a megye bázisiskolájaként a Szegedi Egyetem külsős gyakorlóiskolája lett. Az iskola előtt szoborpark alakult ki, benne az aradi vértanúk emlékműve, az első, majd a második világháborús szobor, a

Balatinácz István felvételei

millennium és a 800 éves község emlékköve a gránitból készült emléktáblákkal. A Geodéziai Vállalat 1979-ben Csávolyon, a megye legmagasabb pontján – a tengerszint feletti 174 méteren – egy 26 méter magas kilátót épített fel.

A környék természetes növény- és gazdag állatvilága a Gemenci Erdőgazdaság gondozásában jó vadászterületet, csodálatos turisztikai lehetőséget kínál. 1986-ban a falu északi részén új utcát (Rákóczi u.) alakítottak ki modern házakkal. 1990-ben ipari üzem létesült a faluban. Magyar tulajdonban működik a Mogyi Kft., az egyetlen helyben munkát adó cég, amely ma piaci részesedését tekintve meghatározó szerepet tölt be bel- és külföldön egyaránt.

Kár, hogy más munkalehetőség nincs a faluban amióta a Ktsz. és az Egyesülés Mgtsz. is megszűnt. (Csávolyon egyébként már 1949/50-ben, az elsők között alakultak meg a termelősövetkezetek. Igaz 1956-ban ez a folyamat törést szenvedett, de 1960-ban egyesültek a helyi téeszék. Ezért kapta az új az Egyesülés nevet, amely országos útjásaival jó hírnevet vívott ki magának.)

A község élete a rendszerváltással új korszakba lépett. A többszörösen kitüntetett és biztos megélhetést nyújtó szövetkezet sem kerülhette el a sorsát. 1990-ben feloszlott, felszámolták. A tulajdoni, vagyoni kárpótlási szerkezeti mozgásnak elszegényedés lett a vége, amelyet a gazdasági válság tovább nehezített. Sajnos napjainkban az új helyzethez jobban alkalmazkodni tudó településekhez képest ez a község visszaszorulóban van, pedig e falu és népe jobb sorsra érdemes!

Hiszem, hogy utóbbi 280 éve alatt Csávoly a népek országútjából a népek békés otthona lett, s hogy a jövőben is mindenkor az marad.

Dr. Mándics Mihály